

Smiljana Đurović, SA TESLOM U NOVI VEK.
NOVA SINTEZA ISTORIJE, IZABRANI ČLANCI IZ
EKONOMSKE ISTORIJE SRBIJE I JUGOSLAVIJE
1918-1941, Beograd 1997.

Istoričari se slažu da istorija nije samo faktografija, samo priča satkana od događaja i datuma, već viši oblik apstrakcije – prošlost u tragovima i svesti ljudi, prošlost slivena sa sadašnjošću, budućnost određena onim što joj je prethodilo. Otuda se ne treba čuditi što knjiga koju piše istoričar nosi naslov *Sa Teslom u novi vek*. Ali Smiljana Đurović, autor te knjige, nije samo istoričar. Ona je i pesnik. Već to znati dovoljno je da se zastane pred naslovom njene studije, kome se neminovno vraćamo, na svakoj pročitanoj strani.

Dve decenije naučnog angažmana sabrano je u koricama knjige Smiljane Đurović, knjige koja nam se čini važnom već svojim složenim naslovom. U njemu je "Tesla" inspiracija. Ideal kome teži istoričar i koga istoričar istražuje. Ali ne samo to. "Tesla" je istovremeno pokretač težnji ka novim saznanjima koje opsedaju istoričara, naučnik koji usmerava i omogućava snažan saznajni tok, čovek koji krči puteve i postavlja instruktivne putokaze koji vode mnogo dalje nego što i on sam može da stigne, čovek bez strahova, nepodmitljiv, slobodouman, prijatelj otvorenosti i istine, suprotnost svemu onome što se može definisati kao "zatvoreni duh".

"Tesla" je i metafora. Metafora za narod o kome istoričar piše, prostor sa koga potiče, svet u kome se ostvaruje. Metafora za širenje modernih naučnih ideja. Metafora za saznavanje okruženja u kome deluje pojedinac, okruženja koje nije samo scenska pozadina, kulisa koju istoričar samo uzgred registruje, posmatrajući aktore na političkoj pozornici, već društvo koje treba izučavati u svoj njegovoj celovitosti. Metafora za međuodnos tla, društva i politike, određen brojnim determinizmima. Metafora za znanje i naučnost koja se upućuje budućnosti, za iskorak ispred svoga vremena ili vremena koje otkucava časovnik na Balkanu, pa i u srpskoj i jugoslovenskoj historiografiji. Metafora za nove tehnologije koje omogućavaju društvenu modernizaciju. Metafora za odnos opšteg i posebnog – pojedinca i nacije, nacije i sveta, jedinke i univerzuma. Metafora za novi način komuniciranja koji stare "kodove komuniciranja" kakvi su u rečniku istoričara predrasude, klišeji,

sheme, tvrdnje, stereotipi zamenjuju znanjem i njegovim "neograničenim kapacitetima". U pitanju je, znači, kvalitativni skok od ideološkog ka stručnom, od iracionalnog (emocionalnog) ka racionalnom, od vannaučnog ka naučnom.

"Tesla", to su putokazi, skrivene i potencijalne energije koje istoričara upućuju na savladavanje širokih znanja iz mnogih nauka (multidisciplinarnost), to je novi senzibilitet (nove teme i problemi), uvek nova istraživanja (savladavanje istorijskih izvora), kritičko preispitivanje napisanog (novo čitanje izvora i literature). Bez tih putokaza i energija (znanje) ne može se razumeti i objasniti moderno doba.

Ukoliko značenje imena Nikole Tesle – "Teslu" kao inspiraciju, metaforu, paradigmu (uzor, primer) prepevamo na racionalni jezik istoričara, stižemo do druge suštine teze iskazane u naslovu i ugrađene u sadržaj knjige, stižemo do "nove sinteze istorije".

U pitanju je pokušaj da se nedostaci klasičnog bavljenja prošlosti, koje je strukturisano po kriterijumima političke istorije i koje je u stanju da mnoge istorijske pojave samo konstatuje, ali ne i objasni, nadgrade novim istraživanjima – prevashodno istorijsko-ekonomskim. "Nova sinteza istorije" u suštini predstavlja novu racionalnu historiografsku sliku koju ispisuje moderni istoričar. Istoričar koji uporedo neguje znanje o prošlosti, znanje o sticanju znanja o prošlosti i znanje o istoriji sopstvene struke.

Potreba za "novom sintezom istorije" je potreba za istraživanjima koja će za rezultat imati historiografiju čiji radovi o prošlosti nastoje da se približe istorijskoj stvarnosti. U pitanju je pokušaj odbacivanja paradigme političke istorije kao jedinog pokazatelja istorijskih zbivanja i sabiranja historiografskih znanja koja će omogućiti pripremanje istorijske svesti za naredni vek.

Knjiga Smiljane Đurović u jednu koherentnu misaonu celinu spaja 21 historiografski tekst – esej, nastao u razdoblju 1977-1997. Deo tekstova je ranije bio objavljen, drugi su, pak, izgovoreni nekom prigodom i sada se prvi put štampaju. Sakupljeni predstavljaju svojevrsnu hroniku jednog naučnog i intelektualnog angažmana i tematskog istraživačkog usmerenja. Za ljude struke jedan su od mogućih izlaza iz "slepih rukavaca" u koje zapada istoričar u svojim nastojanjima da objasni procese dugog trajanja i složenog svojstva koji odlikuju srpsko i jugoslovensko društvo u 20. veku.

Kompozicioni reljef studije izgrađuju tri celine. Prvi deo (9-141) identifikuje široko polje autorovih stručnih interesovanja prostorno vezanih za Evropu, Balkan i Jugoslaviju, hronološki omeđenih antikom i budućnošću, tematski okrenutih ekonomskoj istoriji. U tom opštem okviru ima mesta za definisanje metodoloških načela, ali i za historiografski bilans sopstvenih istraživanja prošlosti. U pitanju je svojevrsni susret autora sa samim sobom, ali i nastojanje da se iznađu novi široki prostori izvan granica postojeće historiografije (nacionalne, ideologizovane, pozitivističke), izvan vika koji su ograničavali generaciju istoričara kojoj autor pripada, izvan

stereotipa koji se u historiografskom štivu sreću i ponavljaju, a nastali su sa delimičnim osloncem na znanje ili bez njega, bez objektivnog i svestranog analiziranja društvenih pojava, bez šireg poznavanja istorijskih činjenica. U tim delovima teksta autor piše o tlu i prostoru u vremenu XX veka, razmišlja o modernizaciji društva, strategiji razvoja, industrijalizaciji, elektrifikaciji, sudaru starog i novog, inercijama prošlosti koje se javljaju kao kočnice razvoja. Autor primećuje da poremećaji u razvoju neminovno vode duhovnoj i moralnoj neuravnoteženosti društva. Posebno zanimanje je pokazano za integracione i dezintegracione procese, razvoj komunikacija, stanje agrarne i industrijske svesti društva, ratove i prosperitet u XX veku, tržište i njegove uticaje na društvene promene. U središtu interesovanja Smiljane Đurović su društvene strukture. Te delove teksta odlikuje nepogrešiv iskaz, definisanje pojmova koje koristi istoričar, komparativnost u pristupu prošlosti, otvaranje brojnih istraživačkih pitanja.

U drugoj tematskoj celini (142-236) napušta se opšti okvir istraživanja i razmišljanja o prošlosti i pristupa pojedinačnom. To pojedinačno čini osam studija slučaja vezanih za istraživanje uspona Beograda koji izrasta na nejakom i atrofiranom telu srpske provincije, analizu preduzetničkih slojeva, akcionarstvo kao oblik svojine, ekonomsku osnovu slovenofilstva, strani kapital i strani ekonomski uticaj, značaj ideja i prirodnih resursa sa ovih prostora za modernizaciju Evrope, klasnu kritiku razvoja građanskog društva. Navedene tematske celine spaja priča o kapitalu – institucijama, finansijama, ljudima koji ga prave, ekonomskim centrima moći, društvenim strukturama, oblastima koje kapital menja i modernizuje, sprezi politike i ekonomske moći. Brojke, bogatstvo empirije, temeljne analize ugrađuju se u mozaik "nove sinteze istorije".

Treću celinu (237-303) čini (definiše) pokušaj uklapanja jugoslovenskog prostora i njegovih potencijala u evropsko industrijsko društvo. Autor piše o kompatibilnosti jugoslovenskog prostora sa Evropom koja, možda i presudno, utiče na njegov agrarni karakter i gubitak posredničkih saobraćajnih funkcija. Istraživačka pažnja je posvećena oblicima ekonomske eksploatacije, ideološkim barijerama koje kočće modernizacione procese, značaju tehnološkog napretka u uslovima agrarnog društva. Ta pitanja su veoma aktuelna i asocijativna. Istoričar je tu angažovani intelektualac koji na izazove sadašnjosti odgovara analizom procesa i stanja u prošlosti.

U knjizi Smiljane Đurović su vidljive dve obale koje spajaju jedno nedovršeno istraživanje – nedovršeno u smislu da dosezanje znanja nikada nije konačno. Na jednoj strani je obala tradicionalne historiografije koju je autor napustio. Napustio zbog nezadovoljstva koje obuzima svakog istinskog istraživača savremene istorije suočenog sa činjenicom da brojne procese dugog trajanja nije u mogućnosti da objasni postojećim instrumentarijem struke. Obala koju nastoji da dosegne je obala nove istorije, malo znana istoričarima sa ovih prostora. Obala "nove sinteze istorije" – nove racionalne

istoriografske slike epohe. Obala na kojoj će se, kada istoričar do nje dosegne, sigurno naći mnogi odgovori na pitanja koja iskušavaju poslenike struke. Između tih obala je brza matica, kretanje, energija kako bi, verovatno, Tesla kome je posvećena ova knjiga, definisao. Toj matici svoju energiju i svoj istraživački rezultat daruje svaki istraživač koji u nju zagazi. Između tih obala, u vrtlozima i vrenjima svesti više generacija istoričara je i nova istoriografija koja nastoji da nađe svoje mesto u središtu društvenih i humanističkih nauka. U kretanju (energiji) između obala je i knjiga Smiljane Đurović "Sa Teslom u novi vek. Nova sinteza istorije", knjiga koja će naterati na razmišljanje misaonog, poučiti učenog, obogatiti novim znanjima bogatog.